

ческого сотрудничества, анализ торговых и инвестиционных отношений между странами, выявление перспектив экономической интеграции позволяют сделать вывод о значительных возможностях взаимовыгодного сотрудничества. Эффективное функционирование еврорегиона «Слобожанщина» будет способствовать ускоренному социально-экономическому развитию Белгородской и Харьковской областей, а также укрепит основные направления российско-украинского сотрудничества.

Тем не менее, необходимо отметить, что многие начинания администраций приграничных областей не находят своего развития исключительно по политическим причинам. И до тех пор, пока политический фактор будет являться основным в отношениях между странами, будут расти «упущенные возможности» от сотрудничества в сфере экономики, инноваций, образования, культуры и т.д.

Литература

1. Международное экономическое сотрудничество / Б.С. Сурганов. Большая советская энциклопедия. – М. – 1979
2. World economic outlook: a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC: International Monetary Fund, 303 p., с. 252, 261.
3. Российская экономика в 2007 году: тенденции и перспективы / Е. Гайдар. М.: Институт экономики переходного периода.

2008. Электронное издание, режим доступа к изданию: www3.iier.ru

4. Россия: экономическая конъюнктура. Итоги 2006 г. Информационно-аналитический сборник. – Руководитель редколлегии В.Б. Безруков 2007. – Электронное издание, режим доступа к изданию: <http://russia.org.ua>

5. Косикова, Л. Производственное сотрудничество России с Украиной: тенденции и противоречия / Л. Косикова // Российский экономический журнал. – 2002. – №2. – С. 72

6. Внешнеэкономическая деятельности организаций Белгородской области в 2007 году: анализ. материал / Федер. служба гос. статистики, Территор. орган федер. службы гос. статистики по Белгор. обл. – Белгород: Изд-во Белгор. облкомстата, 2008. – 43 с.

7. Внешнеэкономические связи предприятий и организаций Белгородской области за 2007 г.: стат. бюллетень / Федер. служба гос. статистики, Территор. орган федер. службы гос. статистики по Белгор. обл. – Белгород: Изд-во Белгор. облкомстата, 2008

8. Краснодемский, В. Интервью с губернатором Белгородской области Е. Савченко / Краснодемский В. // Европа-центр. – 2005. – №1(7) февраль. – С.19-25

Статья поступила в редакцию 18.11.2008

**А.О. ХОДЖАЯН, к.е.н., доцент,
Черкаський державний технологічний університет**

НАЦІОНАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ: СУЧАСНІ КЛАСИФІКАЦІЇ І ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ

Домінуючою тенденцією розвитку і взаємодії сучасних національних економік є загострення конкуренції, перетворення її на глобальну, таку, що охопила усі країни з відкритою економікою. Заради отримання прибутків суб'єкти господарювання вдаються до різноманітних способів досягнення конкурентного успіху: збільшення випуску продукції, зниження витрат виробництва, застосування новітніх технологій виробництва і збуту продукції, освоєння принципово нових ринків і видів продукції. Зазвичай конкуренція виконує позитивну функцію, спонукаючи виробників до використання науково-технічних досягнень, запровадження передових техноло-

гії виробництва і збуту продукції, освоєння принципово нових ринків і видів продукції. Зазвичай конкуренція виконує позитивну функцію, спонукаючи виробників до використання науково-технічних досягнень, запровадження передових техноло-

© А.О. Ходжаян, 2008

гій. Корисність конкуренції для суспільства проявляється і у стимулюванні економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, постійному оновленні асортименту продукції. В окремих випадках недосконалої конкурентних відносин перемога над конкурентами може бути отримана за рахунок зниження власного потенціалу розвитку. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває ідентифікація конкурентоспроможності суб'єкта на основі формування системи її індикаторів і способів забезпечення.

В кінці ХХ ст. концепція конкурентоспроможності набула значної популярності. Теоретичним та прикладним питанням конкурентоспроможності економіки, її регуляторним засадам присвячені роботи зарубіжних авторів. Серед них: Данінг Дж. (еклектична ОЛП-парадигма, вдосконалення ромба конкурентних переваг Портера М.)[1], Енрайт М. (концепція регіональних кластерів)[2], Нельсон Р. (національні інноваційні системи), Фрімен К. (концепція техно-економічної парадигми в циклічному розвитку світового господарства)[3], Перу Ф. (теорія полюсів зростання)[4], Портер М. (концепція ромба конкурентних переваг, концепція промислових кластерів, концепція чотирьох стадій економічного розвитку нації)[5], Прахалад К., Хамел Г. (концепція інтелектуального лідерства)[6], Сакс Д. (методика оцінки глобальної конкурентоспроможності)[7], Уотермен Р. (інноваційні чинники конкурентоспроможності компаній)[8]. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки в центрі наукових інтересів українських та російських вчених економістів. Серед них: Антонюк Л. (соціальні і регіональні аспекти конкурентоспроможності країн)[9], Лук'яненко Д., Поручник А. (механізми реалізації конкурентних стратегій суб'єктів міжнародних економічних відносин, екологічний компонент конкурентоспроможності ТНК)[10], Базилюк Я., Білецька І, Жаліло Я. (концептуальні засади конкурентоспроможності в умовах глобалізації)[11], Гесць В. (інноваційне забезпечення конкурентоспроможності), Кваснюк Б. (відтворювальні пропорції розвитку еко-

номіки)[12], Кизим Н. (вплив концентрації економіки на конкурентоспроможність країни), Горбатов В. (конкурентоспроможність і цикли розвитку інтегрованих структур бізнесу)[13], Крючкова І. (структурні чинники розвитку конкурентоспроможності, цінова конкурентоспроможність)[14], Піддубна Л. (об'єктно-предметне визначення теорії конкурентоспроможності)[15], Пилипенко І. (конкурентоспроможність малих країн, геоелектронічний підхід)[16], Полунєєв Ю. (технологія «економічного прориву»)[17], Фатхутдінов Р. (стратегічна конкурентоспроможність)[18] та інші.

Проблемними питаннями залишаються відсутність системно-структурного підходу в економічному дослідженні, що не дозволяє сформувати цілісне розуміння конкурентоспроможності як системи взаємодії комплексу внутрішніх і сталих зв'язків між окремими її елементами, співвідношення принципів конкурентоспроможного розвитку з іншими потребами суспільства; визначення пріоритетів у розвитку національної конкурентоспроможності, з огляду на фактичну монополізацію найбільш прибуткових і високотехнологічних сегментів світового ринку країнами — технологічними лідерами.

Метою роботи є дослідження тенденцій і закономірностей формування конкурентоспроможності національної економіки і їх відповідності тенденціям світогосподарського розвитку; визначення взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими елементами і видами конкурентоспроможності і, на цій основі, забезпечення узгодженості концепцій конкурентоспроможності різнорівневих об'єктів.

В сучасній економічній літературі існує велика кількість підходів до класифікації видів конкурентоспроможності, аналіз яких дозволяє акцентувати увагу на окремих її сторонах (ціновій і структурній (технологічній), внутрішній і зовнішній, поточній і стратегічній, потенційній і фактичній, штучній і реальній) і сформулювати цілісне розуміння конкурентоспроможності як системи взаємодії комплексу внутрішніх і сталих зв'язків між окремими її елементами, узгодити принципи конкурен-

тоспроможного розвитку з іншими потребами суспільства.

У відповідності до об'єктного аналізу виокремлюють конкурентоспроможність товару, підприємства (галузі), регіону, країни. Узгодження концепцій конкурентоспроможності різнорівневих об'єктів передбачає визначення, який рівень (мікро-, мезо-, макро-, мега-) є базовим, а який є похідним для досягнення конкурентоспроможності господарської системи. Прихильники маркетингового підходу вважають, що основу піраміди конкурентоспроможності складає конкурентоспроможність товару як відображення смаків і вподобань споживачів. З точки зору прихильників управлінської трактовки конкурентоспроможність товару формується в процесі виробництва і визначається ефективністю функціонування бізнес-процесів, а, відтак, є концентрованим результируючим показником конкурентоспроможності підприємства [19, с.83]. Конкурентоспроможність країни, регіону або галузі як більш складної організаційної системи визначається параметрами, що формують конкурентоспроможність нижчої організаційної системи (товару, підприємства), та власною унікальною системою факторів. Конкурентоспроможною є країна, яка здатна вирішувати питання загальнонаціональної безпеки, політичної і економічної стабільності, підвищення добробуту громадян, забезпечення позицій її суб'єктів на міжнародних ринках. Посилення глобалізаційних процесів і пов'язана з цим відкритість економіки спровокували перенесення акцентів в питаннях конкурентоспроможності з мікро- на макро- та мегарівень. В зв'язку з цим вирішального значення для забезпечення конкурентоспроможності фірми набувають національні умови, які стимулюють розвиток і досягнення успіху в конкурентній боротьбі або стримують його. Різниця в структурі національних господарств та шкалі цінностей, в національній культурі, державних закладах та історії країн серйозно впливає на успіх в конкуренції. Країна набуває все більшого значення для забезпечення конкурентних позицій виробників, оскільки є джерелом досвіду і технології,

на яких базується така конкурентна перевага. Критерієм конкурентоспроможності і результируючим показником функціонування господарської системи стає конкурентоспроможність країни не лише як узагальнений показник здатності до конкуренції її суб'єктів, а й як здатність до централізованого впливу на зміцнення їх конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Зростання ролі державної компоненти в забезпеченні конкурентоспроможності України зумовлено наступними обставинами: по-перше, несформованістю ринкового середовища, що вимагає активних заходів держави щодо формування конкурентного середовища, ефективних макроструктурних пропорцій, розвитку високотехнологічних галузей; по-друге, посиленням ролі факторів інституційного походження, серед яких перебудова соціально-економічної структури, приватизація, створення фінансової інфраструктури, виникнення і розвиток фінансових ринків, використання інституційних технологій конкурування, адаптованість національного законодавства до законодавчих актів країн-основних торговельних партнерів, лібералізація і політизація зовнішньоекономічних зв'язків.

З методологічної точки зору найбільш обґрунтованим є синергетичний підхід до визначення ієрархії конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність об'єктів вищого рівня як більш складна системна організація визначається аналогічною властивістю об'єктів нижчих рівнів з урахуванням синергетичних ефектів їх взаємодії. Системна конкурентоспроможність формується під впливом комплексу чинників, що визначають конкурентоспроможність її елементів (об'єктів нижчих рівнів), і передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи, розвиток яких посилює відповідну властивість кожного з об'єктів і системи в цілому, її ефективність, можливість багатоваріантного розвитку.

В залежності від типу конкурентних переваг розрізняють цінову і нецінову конкурентоспроможність. Цінова конкуренто-

спроможність представляє собою здатність економічного об'єкта до конкуренції за рахунок наявності цінових переваг: відносно нижчих витрат виробництва та цін на товари і послуги, ніж у конкурентів, без істотної зміни їх якості. В короткостроковому періоді цінова конкурентоспроможність може забезпечуватися за рахунок виключно цінових методів ведення конкурентної боротьби. На ринку з високим рівнем монополізації і низьким рівнем контролю за конкуренцією виникають специфічні фактори, які формують цінову конкурентоспроможність. Зниження ціни продукції за незмінного технічного і технологічного рівня виробництва стає можливим за рахунок привілейованого доступу до дешевих факторів виробництва, можливості зниження ціни робочої сили чи зниження прибутковості виробництва, яке використовується для усунення конкурентів і проникнення на уже освоєний ринок. Зменшення прибутковості виробництва чи зниження цін на основні фактори виробництва обмежує потенціал розвитку виробництва, а тому використовується як тимчасовий захід для усунення конкурентів з ринку, розширення ринкової ніші або як «останній аргумент», щоб утриматися на ринку. Окремим випадком забезпечення цінової конкурентоспроможності є демпінг – штучне зниження цін на товари (роботи і послуги) на зовнішніх ринках для їх завоювання, усунення конкурентів; міжнародна дискримінація в цінах внаслідок продажу фірмою експортером товарів на окремих зарубіжних ринках за цінами значно нижчими ніж на внутрішньому ринку, які не покривають навіть витрат виробництва.

Аналізуючи конкурентні переваги країн в галузевому розрізі М. Портер наголошує, що цінові методи конкурентної боротьби є більш дієвими в галузях, де використовується нескладна або недорога і доступна технологія, і активно застосовуються країнами зі значними запасами природних ресурсів та надлишкової дешевої напівкваліфікованої робочої сили. А орієнтація виробників на забезпечення цінової конкурентоспроможності за незмінної яко-

сті і технологій робить їх вразливими до коливань світогосподарської кон'юнктури, зміни курсів валют, які призводять до зміни попиту і відносних цін на дану продукцію [5, с.588].

В міжнародній торгівлі важливе значення для забезпечення цінової конкурентоспроможності відіграє співвідношення курсів валют. Підвищення внутрішніх цін нижчими темпами ніж підвищення зовнішніх цін створює цінові переваги для національної продукції і забезпечує зростання конкурентоспроможності країни. Динаміку цінової конкурентоспроможності країни відображає реальний обмінний курс, при розрахунку якого враховуються зміни індексів рівня внутрішніх і зовнішніх цін. Зростання реального обмінного курсу за інших незмінних умов відображає зниження цінової конкурентоспроможності країни, оскільки є наслідком відносного зростання внутрішніх цін і відповідно подорожчання національних товарів на зовнішньому ринку і, навпаки, зниження реального обмінного курсу сприяє зростанню конкурентоспроможності національної економіки. Оскільки ні одна країна світу не обмежується двосторонніми торгівельними відносинами, то об'єктивна оцінка змін конкурентної позиції країни здійснюється на основі розрахунку багатостороннього обмінного курсу національної валюти проти кожної з валют країн основних торговельних партнерів. За методикою МВФ розраховується ефективний обмінний курс (номінальний і реальний), який є виміром знецінення або подорожчання валюти проти середньозваженого кошика валют і є одним з індикаторів цінової конкурентоспроможності країни в міжнародній торгівлі. Реальний ефективний обмінний курс гривні розраховується на базі рубля, євро та долара США з урахуванням рівня інфляції. Цінова конкурентоспроможність є оберненою до реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) і відображає динаміку цінових переваг впродовж певного означеного в розрахунках періоду (див. рис. 1).

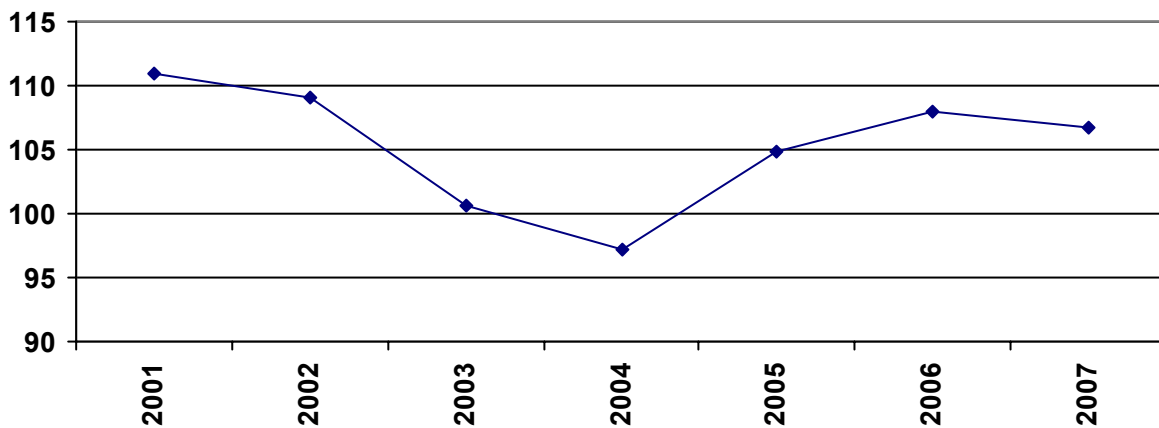

Рис. 1. Динаміка реального ефективного обмінного курсу гривні

Джерело статистичних даних: Word Competitiveness Yearbook 2008.

За період 2001–2004 рр. відбувалося зниження реального ефективного обмінного курсу національної валюти, що зумовило зростання цінової конкурентоспроможності. Водночас Україна не використала цей шанс на свою користь і не сформувала базових засад довгострокового економічного розвитку за рахунок наповнення експорту високотехнологічною продукцією. Частка сировинної продукції у структурі товарного експорту займає 58%, а частка високотехнологічної – лише 3,7%. Це є відображенням орієнтації конкурентної стратегії національних експортерів на використання цінових методів і зумовлює вразливість національної економіки до коливань світогосподарської кон'юнктури. Як наслідок, динаміка рейтингу конкурентоспроможності України є нижчою ніж її потенціал.

Водночас показник ефективного обмінного курсу не демонструє глибини цінових переваг. Краще уявлення про оцінку конкурентоспроможності країни надає порівняння паритетного та обмінного курсів, різниця між якими відображає глибину цінових переваг. Занижений обмінний курс національної валюти по відношенню до паритетного курсу валют країн основних торговельних партнерів формує девальваційний резерв і створює конкурентні переваги для продукції національних виробників як на внутрішньому, так і на зовніш-

ньому ринку. Наближення паритетного курсу до обмінного при незмінній структурі вітчизняного виробництва, наявних технологій енерго- і матеріаловикористання та незмінного рівня продуктивності праці національні виробники втрачають суто цінові переваги. Дані міжнародних рейтингових оцінок країн свідчать, що чим нижчим є порівняльний рівень ВВП (за паритетом купівельної спроможності валют) на душу населення, тим менший паритетний курс відносно обмінного, що робить життя бідних країн дешевшим, і допомагає підтримувати цінову конкурентоспроможність товаровиробників бідних країн.

Підтримання конкурентоспроможності за рахунок дешевизни робочої сили і різниці між внутрішніми та зовнішніми цінами, внаслідок девальвації національної валюти відносно кошика валют країн основних торговельних партнерів, варто використовувати як тимчасовий захід для адаптації до умов конкуренції на міжнародному ринку. З формуванням фундаментальних чинників розвитку економіки і укріпленням реального ефективного обмінного курсу, збільшенням ємності внутрішнього ринку експортоорієнтоване виробництво поступово втрачає статус пріоритетного для забезпечення конкурентного успіху та економічного зростання. Натомість необхідність реалізації випереджальної стратегії розвитку національної

економіки та створення передумов для забезпечення довгострокового економічного зростання спонукають до переорієнтації структури виробництва з ресурсоемного до високотехнологічного, з високим вмістом доданої вартості, в якому основними факторами є інформація і людський капітал. Це призводить до нецінової схеми забезпечення конкурентоспроможності. Дослідження еволюції розвитку конкурентоспроможності засвідчує, що для початкових етапів формування конкуренції, а на сучасному етапі для країн, що розвиваються та постсоціалістичних країн, характерним є активне використання цінових конкурентних переваг. Водночас цінова конкурентоспроможність, яка не супроводжується формуванням фундаментальних чинників розвитку економіки (розвитку ринкової інфраструктури, забезпечення макроекономічної стабільності, розвитку людського капіталу, інституційних і структурних зрушень в економіці) не є достатнім підґрунтям для забезпечення стійкого розвитку економіки та зростання її ефективності. Використання виключно цінових переваг обмежує можливості економічних агентів до конкуренції і спонукає до пошуку більш дієвих конкурентних переваг з пролонгованою дією, що забезпечують нецінову конкурентоспроможність. Більш прогресивними методами забезпечення національної конкурентоспроможності є нецінові: за рахунок впровадження нової техніки і технології, використання якісно нових видів сировини і матеріалів, вдосконалення форм і методів організації виробництва, підвищення кваліфікації працівників, застосування технологій збереження ресурсів – матеріальних, людських, фінансових, тобто в цілому за підвищення ефективності виробництва і довгострокових конкурентних переваг «вищого порядку», які важко піддаються імітуванню з боку конкурентів. Розвиток економіки характеризується поступовим заміщенням цінової конкурентоспроможності неціновою. В довгостроковому періоді конкурентоспроможність є

наслідком інтегрованого ефекту від використання цінових та нецінових конкурентних переваг. Конкурентоспроможність, яка досягається за рахунок зниження собівартості продукції в результаті підвищення продуктивності праці, застосування ресурсозберігаючих технологій, формування ефективної структури економіки на користь високотехнологічних галузей визначається як структурна чи загальна. Зазначені макроекономічні чинники характеризують національні умови, які сприяють успіху компаній в конкуренції на внутрішньому та міжнародному ринках.

Важливою характеристикою конкурентоспроможної національної економіки є здатність нації будувати своє майбутнє. Тому важливим в політиці досягнення конкурентоспроможності є розрахунок на довгострокову перспективу. Для врахування даної властивості конкурентоспроможності як пріоритетної в науковій літературі використовується поняття стратегічної конкурентоспроможності як здатності суб'єкта ринку завдяки швидкій адаптації до змін зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування отримувати додаткові конкурентні переваги та ефективно їх використовувати, за рахунок чого досягати конкурентних цілей. У відповідності до даної класифікації основними факторами забезпечення конкурентоспроможності є: ефективність використання традиційних факторів виробництва (матеріальних, трудових, інвестиційних ресурсів тощо); розвиток людського капіталу; формування конкурентного середовища та розвиток ринкових суб'єктів; підвищення технологічного рівня виробництва; інноваційність та витонченість бізнесу. Лозанським Інститутом розвитку менеджменту потенціал довгострокового розвитку України оцінено в 3,5 бали (за семибальною шкалою оцінювання) через відсутність фундаментальних передумов економічного зростання і орієнтацію на короткочасні кон'юнктурні чинники.

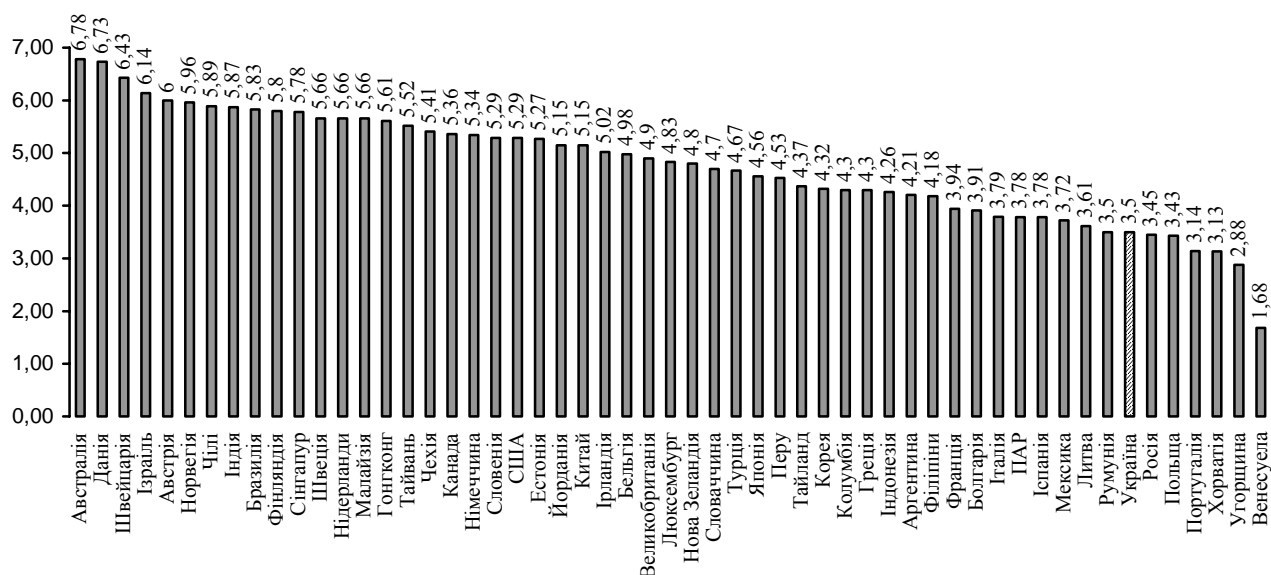

Рис. 2. Здатність економіки до довгострокового зростання*.

* Джерело статистичних даних: *Word Competitiveness Yearbook 2008*.

Ефективність використання традиційних факторів виробництва характеризує фактичну (поточну) конкурентоспроможність ринкових суб'єктів, оскільки характеризує їх поточний стан. Конкурентоспроможність, яка формується під дією інших груп факторів, що визначають перспективи розвитку, пропонується називати стратегічною. Р.Фатхутдінов пропонує розглядати стратегічну конкурентоспроможність (на вході системи чи об'єкта) як потенційну здатність об'єкта чи суб'єкта управління конкурувати в майбутньому на конкретних ринках та фактичну конкурентоспроможність (на виході) як результат ефективності використання наявних конкурентних переваг. Стратегічна конкурентоспроможність забезпечується за рахунок зниження прояву стратегічних неконкурентоспроможних чинників і посилення прояву стратегічних ексклюзивних конкурентних переваг об'єкта (суб'єкта) на основі проведення комплексної стратегічної діагностики об'єкта чи суб'єкта, параметрів ринку і конкурентів, розробки стратегії [18]. У відповідності до наведеної в роботі класифікації дане розуміння стратегічної та фактичної конкурентоспроможності близьке за значенням з потенційною та реальною конкурентоспроможністю відповідно [20,с.3].

Для оцінки стану потенційної конкурентоспроможності застосовується методологія SWOT-аналізу, яка полягає в комплексному дослідженні внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування ринкового суб'єкта (підприємства, регіону, країни тощо): у виокремленні сильних і слабких його сторін, а також факторів (загроз і можливостей), які об'єктивно існують у зовнішньому оточенні і відповідно негативно чи позитивно впливають на діяльність даного суб'єкта. Найбільш сприятливий варіант у забезпеченні конкурентоспроможності – досягнення потенційно можливої конкурентоспроможності – максимально можливий рівень конкурентоспроможності, досягнення якого стає можливим тоді, коли сприятливі чинники зовнішнього середовища накладаються на сильні внутрішні можливості, за умови їх ефективного використання. Найбільші загрози виникають тоді, коли негативний розвиток ситуації в зовнішньому середовищі поєднується з неефективним використанням внутрішніх ресурсів. З огляду на це існує нагальна потреба розробки стратегій як подолання загроз, так і усунення слабкостей як необхідної умови забезпечення конкурентоспроможності окремих господарюючих суб'єктів і економіки в цілому.

Реальна конкурентоспроможність ре-

алізується у будь-яких варіантах комбінації зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей, серед яких досягнення потенційної конкурентоспроможності є орієнтиром, бажаним станом функціонування будь-якої економічної системи. Для формування реальної конкурентоспроможності, максимально наближеної до потенційно можливої, потрібно своєчасно виявляти загрози, з метою запобігання кризі функціонування ринкового суб'єкта, і, на основі знань про його потенційні внутрішні можливості і сприятливі ситуації в зовнішньому середовищі, задалегідь розробляти альтернативні варіанти найбільш ефективного їх використання. Треба мати на увазі, що фактори, які формують окремі складові SWOT-аналізу, можуть мати різні часові характеристики впливу, тому необхідно це враховувати при розробці стратегій подолання негативних впливів зовнішнього оточення та формування внутрішнього потенціалу розвитку ринкового суб'єкта.

На противагу реальній конкурентоспроможності номінальна конкурентоспроможність – тимчасова, одноразова перевага, що її отримує суб'єкт конкуренції, яка не передбачає ефективне використання ресурсів, а є результатом диспаритетності економічних систем, викривленням конкуренції. Для розуміння феномену конкурентоспроможності, що є результатом штучно створених умов, використовують поняття штучна конкурентоспроможність, яка характеризує викривлення реальної конкурентоспроможності, отримання вигідної позиції на ринку не за рахунок реалізації власних ключових компетенцій, а внаслідок дискримінації інших учасників ринку чи зниження власного потенціалу розвитку. Поява даного терміну «штучна конкурентоспроможність» є відображенням нових умов конкурування країн, коли ефективність виробництва товарів відходить на другий план, а провідну роль починають відігравати фактори вартості ресурсів у різних економічних системах і можливість отримання більшої рентабельності, не зумовленої ефективністю використання ресурсів. Номінальна (штучна)

конкурентоспроможність є результатом інтеграції і конкурування нерівномірно розвинених економічних систем (сильної і слабкої економіки) не на паритетній основі [21].

Частковим випадком викривлення реальної конкурентоспроможності і водночас формування так званої штучної конкурентоспроможності може бути дискримінація іноземних товарів [22, с.112]. Якщо в національній економіці реалізація товарів відбувається в умовах обмеження конкуренції або практичної її відсутності, з високими бар'єрами вступу на товарні ринки і виходу з них для іноземних конкурентів, то країна може створити видимість конкурентоспроможності, активно субсидуючи національні підприємства, запроваджуючи різноманітні тарифні бар'єри і квоти іноземним конкурентам на власному ринку або взагалі ізолюючись від зовнішньої конкуренції.

Другим випадком штучної конкурентоспроможності є формування короткострокової конкурентоспроможності за рахунок зниження потенціалу розвитку. Яскравим прикладом є покращення позиції підприємства на світовому ринку за рахунок менших витрат виробництва внаслідок заниження ціни сировини та робочої сили. Такий спосіб підвищення конкурентоспроможності широко застосовується країнами, що розвиваються, для завоювання товарної ніші на світовому ринку і не має нічого спільного з реальною конкурентоспроможністю, яка характеризує можливість об'єкта щодо утримання конкурентних переваг впродовж тривалого періоду часу, формування і примноження потенціалу розвитку і його здатність адаптуватися до змін: використання новітніх прогресивних факторів виробництва, нових умов конкурування на внутрішньому та зовнішньому ринку. Фактори штучної конкурентоспроможності мають природні межі і швидко вичерпують свій продуктивний потенціал. Навіть зростання експорту не є показником конкурентоспроможності країни, в якій знижуються реальні доходи населення. За словами російських дослідників Ю. Куренкова і В. Попова, ні позитивне сальдо

зовнішньої торгівлі, ні зростання золотовалютних резервів не характеризують підвищення національної конкурентоспроможності, якщо при цьому не покращуються показники освітнього рівня, економічної інфраструктури та якості життя [23,с.42].

Диспаритетність виявляється і в існуванні тіньової економіки. Пріоритетний доступ до унікальних ресурсів, монопольне положення на ринку, цінові переваги за рахунок ухиляння від сплати податків, зниження фонду заробітної плати тощо створюють диспаритетний режим взаємовідносин між різними господарюючими суб'єктами, що протидіє формуванню реальної конкурентоспроможності. Диспаритетність може виявлятися не лише між виробниками і секторами національної економіки, а й у взаємовідносинах між країнами з різним рівнем економічного розвитку. Зокрема, диспаритетність між Україною і іншими розвиненими країнами світу проявляється в порушенні цінових пропорцій внутрішніх та світових цін, в результаті негативних процесів трансформаційного періоду: знецінення основного капіталу, зростання світових цін на енергоносії та зниження цін на продукцію металургійної галузі, високого рівня матеріало- і енергоємності продукції. В довгостроковому періоді існування диспаритетності у взаємовідносинах двох країн означає: для слабкої сторони – зниження стійкості і втрату потенціалу розвитку, для сильної сторони – розбалансування окремих елементів системи внаслідок деградації ринкових регуляторів і конкурентних засад, втрату стимулів підтримки високого рівня конкурентоспроможності.

Висновки.

Дослідження тенденцій функціонування і конкурентної взаємодії підприємств, регіонів, націй дозволяє зробити наступні узагальнення щодо зміни акцентів у формуванні конкурентоспроможності на сучасному етапі.

1.Посилення глобалізаційних процесів і пов'язана з цим відкритість економіки спровокували перенесення акцентів в питаннях конкурентоспроможності з мікро- на макро- та мегарівень. Вирішального

значення для забезпечення конкурентоспроможності підприємств набувають національні умови, які стимулюють розвиток і досягнення успіху в конкурентній боротьбі, або стримують його. Країна набуває все більшого значення для забезпечення конкурентних позицій виробників. Критерієм конкурентоспроможності і результирующим показником функціонування господарської системи стає конкурентоспроможність країни не лише як узагальнений показник здатності до конкуренції її суб'єктів, а й як здатність до централізованого впливу на зміцнення їх конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Зростання ролі державної компоненти в забезпеченні конкурентоспроможності України зумовлено наступними обставинами: по-перше, несформованістю ринкового середовища, що вимагає активних заходів держави щодо формування конкурентного середовища, ефективних макроструктурних пропорцій, розвитку високотехнологічних галузей; по-друге, посиленням ролі факторів інституційного походження, серед яких перебудова соціально-економічної структури, приватизація, створення фінансової інфраструктури, виникнення і розвиток фінансових ринків, використання інституційних технологій конкурування, адаптованість національного законодавства до законодавчих актів країн-основних торговельних партнерів, лібералізація і політизація зовнішньоекономічних зв'язків.

2.Важливим чинником розвитку суб'єкта в конкурентному середовищі є не лише поточний стан конкурентоспроможності, а й те, якими методами вона досягнута: пільгами, дотаціями, за рахунок вичерпання ресурсів власного розвитку чи на основі підвищення ефективності функціонування господарюючих суб'єктів, за рахунок інвестування в людину, в науку, в інфраструктуру, формування конкурентного середовища. Дослідження даного аспекту конкурентоспроможності дозволяє виокремити штучну (номінальну) і реальну конкурентоспроможність та сформулювати їх значення у забезпеченні ефективності виробництва.

3. Важливою характеристикою конкурентоспроможної національної економіки в умовах глобалізації є здатність нації оперативно реагувати на зовнішні шоки і забезпечувати за таких умов довгострокове економічне зростання. В залежності від пріоритетності чинників – кон'юнктурного чи фундаментального характеру – досягається короткострокова або стратегічна конкурентоспроможність, яка формується під дією факторів, що визначають перспективи розвитку. Серед факторів стратегічної конкурентоспроможності: розвиток людського капіталу; підвищення технологічного рівня виробництва; впровадження технологічних і організаційних інновацій.

4. Реальна конкурентоспроможність досягається за рахунок цінкових і нецінових конкурентних переваг. Активне використання цінкових методів конкурентної боротьби є характерним для періоду вільної конкуренції, а на сучасному етапі для країн, що розвиваються та постсоціалістичних країн. Водночас цінова конкурентоспроможність, яка не супроводжується формуванням фундаментальних чинників розвитку економіки (розвитку ринкової інфраструктури, забезпечення макроекономічної стабільності, розвитку людського капіталу, інституційних і структурних зрушень в економіці), не є достатнім підґрунтям для забезпечення стійкого розвитку економіки та зростання її ефективності. Нецінова (технологічна) конкурентоспроможність економіки є більш прогресивною формою, оскільки є відображенням підвищення ефективності виробництва і формується за рахунок довгострокових конкурентних переваг «вищого порядку», які важко піддаються імітуванню з боку конкурентів. Прогресивний розвиток економіки характеризується поступовим заміщенням цінкової конкурентоспроможності нецінковою.

Зазначені ознаки конкурентоспроможності не вичерпують можливого різноманіття форм її прояву і виявляють багатоплановий характер даної економічної категорії, характеризують складність механізму її забезпечення з урахуванням взаємозв'язку з параметрами ефективності, стій-

кості, соціальної спрямованості, екологічної безпеки тощо.

Література

1. Danning J. H. The Globalization of Business: the Challenge of the 1990s. – N.Y.: Routledge, 1993. – 467 p.
2. Enright M.J. The geographical Scope of Competitive Advantage // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / Edited by E. Dirven, J. Groenewegen and S. van Hoof. Utrecht, 1993. – P. 87–102.
3. Freeman C., Nelson R., Silverberg G. and Soete L. (eds) Technical Change and Economic Theory / Edited by G. Dosi «Japan: A New National System of Innovation», Pinter, 1988. – P. 330–348.
4. Perroux F. Economic space: theory and applications//Quarterly Journal of Economics, Vol. 64, 1950.–P. 89–104.
5. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./Под ред. В.Д. Щетинина.–М.:МО,1993.– 896 с.
6. Hamel G., Prahalad C. Competing for the Future. – Harvard Business School Press. Boston (Mass.), 1994.
7. M.E.Porter, J.D.Sachs. Executive Summary: Current Competitiveness and Growth Competitiveness– Global Competitiveness Reports 2000.- Oxford: Oxford University Press.– 2000.
8. Уотермен Р. Фактор обновления: как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании. Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1988. — 368 с.
9. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004.– 275 с.
10. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Антонюк Л.Л. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку. Монографія. У 2т.- К.: КНЕУ, 2006.
11. Жаліло Я.А., Базиліук Я. Б., Белінська Я. В., Давиденко С.В., Комаров В.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / Національний ін-т стратегічних досліджень / За ред. Я. А. Жаліла).– К. : Знання Украї-

ни, 2005.– 387с.

12. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т./За ред. В.М.Гейця, В.П.Семиноженка, Б.Є.Кваснюка. –К.:Фенікс, 2007.

13. Кизим Н. А., Горбатов В. М. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира.–Х.: ИД "ИНЖЭК", 2005.– 214с.

14. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України. – К.: Наукова думка, 2004. – 317 с.

15. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління. — Х. : ІНЖЕК, 2007. — 368с.

16. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы / Моск. ун-т им. Ломоносова–М.: Смоленск, Ойкумена, 2005.– 495 с.

17. Полунеев Ю. Технология экономического прорыву. – Монитор конкурентоспособности. –2006.– №1. – С. 2–9.

18. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. –М.: Инфра-М, 2000.– 312 с.

19. Белецкая И.И. Конкурентоспособность в ее современной трактовке // Актуальные проблемы экономики. – 2004.– № 10 (40). – С. 81– 88.

20. Шлюсарчик Б. Міжнародна конкурентність національної економіки: способи оцінки та шляхи посилення: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.01.01/ Дніпропетр. ун-тет економіки і права.– К., 2005.– 35 с.

21. Базиліук Я.Б. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки // Матеріали «круглого столу» «Сучасні проблеми економічного розвитку». – www.niurr.gov.ua/ukrpublishing/panorama

22. Rapkin P.D., Strand J.R. Is International Competitiveness a Meaningful Concept in C. Roc Goddard, John T. Passe-Smith and John G. Conclin , Eds. International Political Economy: State Market Relation in Changing Global Order Boulder, CO: Lynne Rienner, 1996. – P. 112.

23. Куренков Ю., Попов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике // Вопросы экономики. – 2001. – №6.

Статья поступила в редакцию 18.11.2008

Н.А. ГРИНЁВА,

Белгородский государственный университет

ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ И ПОНЯТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА РАЗЛИЧНЫХ УРОВНЯХ ИЕРАРХИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

В современной экономике конкурентоспособность является ключевой категорией, условием интеграции страны в мировое хозяйство. Страны, которым не удастся найти свое место в мировой системе, окажутся в зоне социального и экономического застоя. В связи с этим целью модернизации российской экономики является достижение высокой конкурентоспособности.

Зарубежные ученые внесли существенный вклад в разработку теории конкуренции и конкурентоспособности. Теория конкуренции, впервые обобщенная А.Смитом, была впоследствии дополнена Д.Рик-

кардо, Ф.Эдجوуртом, Э. Чемберлином, М. Портером, Р.Уотерманом, А.Стриклендом и другими исследователями. В отечественной литературе также накоплен обширный фонд, который создает предпосылки для выявления теоретических основ обеспечения конкурентоспособности страны и региона: национальная конкурентоспособность (М.И. Гельвановский, В.М. Жуковская, И.Н.Трофимова), конкурентоспособность российских регионов в условия глобализации (Н.Я.Калюжнова), конкурентоспособность и модернизация экономики

© Н.А. Гринёва, 2008